

Jens Jørgen Nielsen

POLEN

1918-2010

ET LAND I FORANDRING

Frydenlund

3

2. Verdenskrig 1939-1945

2. Verdenskrig begyndte i Polen. Og det var her, langt de fleste jøder blev udryddet. Hertil kommer, at uenighed om Polens skæbne efterfølgende udgjorde meget af brændstoffet i den kolde krig. Så europæisk historie i 1940'erne drejer sig meget om Polen.

Verdenskrigen smadrede mellemkrigstidens polske republik ret eftertrykkeligt, ikke bare fysisk gennem bombninger af bygninger, men også ved at langt den største del af polakker med højere uddannelse enten blev dræbt eller sendt i landflygtighed. Krigen var en katastrofe af hidtil usete dimensioner for den polske nation. Den nye stat, der opstod i kølvandet på krigen, havde helt andre grænser og var i vidt omfang beboet af andre mennesker. Men den polske kultur overlevede alligevel rædslerne fra 2. Verdenskrig.

Tyskland besætter Polen

England og Frankrig ville ikke være i stand til at komme Polen til undsætning i tilfælde af et tysk angreb i sommeren 1939. Det var Hitlers og hans officerers vurdering. Og de fik ret. I forvejen havde de nazistiske magthavere sikret sig en forståelse med Sovjetunionen. I al hemmelighed havde de to store magter delt Polen imellem sig, så Tyskland fik den vestlige del af Polen og Sovjetunionen bl.a. fik de områder, som havde været domineret af ukrainere, hviderussere og litauerne. Denne aftale holdt, indtil Tyskland angreb Sovjetunionen 22. juni 1941. Så ty-

skerne havde i 1939 reelt frie hænder til at gennemføre deres planer.

Tyskerne producerede et amatøragtigt påskud til at angribe Polen. De fik fat i nogle polske kriminelle, gav dem polske militæruniformer på og fik dem til at besætte en tysk radiostation i byen Gliwice (Gleiwitz på tysk). Det var 31. august 1939. Det var tyskerne konstruerede anledning. Dagen efter blev det alvor. Panserkrydseren Schleswig-Holstein affyrede det første skud i Danzigs havn, og så var krigen skudt i gang. Styrkeforholdene var meget uens. Tyskerne rådede over 2.000 kampfly, polakkerne over 400, tyskerne havde 2.600 tanks, polakkerne 150. Tyskerne benyttede *Blitzkrieg*-taktikken med lynhurtige manøvrer, som også i betydeligt omfang overraskede polakkerne. Tyskerne angreb både fra Østpussen, Slesien og det centrale Polen. Det var en ulige kamp symboliseret ved de mange polske kavalerienheder. Men polakkerne ydede en imponerende modstand. I denne første fase af krigen mistede den tyske hær 50.000 tropper og bl.a. 500 kampfly. På polsk side var der 200.000

Tyskland angriber Polen 1. september 1939.

Polakkerne var i undertal, men forsvarede sig længe mod det tyske angreb. Det polske kavaleri var bedre end sit rygte.

faldne plus et voksende antal civile ofre. Polakkerne havde regnet med hjælp fra Storbritannien og Frankrig, men den udeblev. De to europæiske stormagter løsnede ikke et skud, selvom begge lande formelt havde erklæret Tyskland krig 3. september. Alt tyder på, at begge lande var bange for *Luftwaffe*, det tyske luftvåben.

Den 17. september gik Sovjetunionen ind i den østlige del af Polen og besatte områder med overvejende ukrainsk, litauisk og hviderussisk befolkning. Den sovjetiske hær mødte sporadisk modstand fra polske hærenheder, men landets skæbne var på det tidspunkt beseglet, da det blev klart, at franskmændene og briterne havde tænkt sig at forholde sig passive. Polakkerne følte sig svigtede og overladte til sig selv.

Det var kun et spørgsmål om tid, før tyskerne kunne gennemføre deres projekt i Po-

len, og 5. oktober 1939 gennemførte Hitler sin sejrparade i Warszawa. Den polske regering flygtede til Rumænien, hvor den blev interneret af den tyskvenlige rumænske regering. Samtidig etablerede andre eksilpolakker en eksilregering i Paris. Den havde en bred opbakning hos mellemkrigstiden politiske partier.

Tysklands nye orden i Polen

Da tyskerne havde vundet den korte krig, begyndte de straks at virkeliggøre deres planer med Polen. De delte deres del af Polen op i to enheder. En del områder blev direkte inkorporeret i det tyske rige. Det gjaldt Danzig-Vestpreussen, som var området omkring Danzig, Wartheland, domineret af byerne Poznań og Łódź, som nu kom til at hedde henholdsvis Posen og Litzmannstadt, og endelig var der Øvre Slesien med bl.a. byen Katowice (Kattowitz på tysk).

I denne del af det, der havde været Polen, skulle alle tidligere borgere i Polen registrere sig efter de ny racebestemmelser:

1. *Reichsdeutsche* (rigstyskere). Det var kategorien af tyskere, som var født inden for det tyske riges grænser.
2. *Volksdeutsche* (folketyskere), som kunne være født i Polen, men som kunne bevise, at de havde været tyske i mindst tre generationer.
3. *Nicht-deutsche* (ikke-tyskere), som kunne bevise, at de ikke havde noget slægtskab med jøder.
4. *Juden* (jøder).

Tyskerne opererede endvidere med en del underkategorier, som afspejlede arbejdssevne, politisk tilbøjelighed m.m. Alle fik et pas og rationeringskort i overensstemmelse med deres status. En rigstysker, der kunne udføre fuldt arbejde, fik rationeringskort til 4.000 kalorier pr. dag, en ikke-tysk polak ville typisk få 900 kalorier. En jøde fik intet.

Mens denne ene halvdel af Polen kom direkte under Tyskland, blev den anden del af landet formelt set en ny stat under betegnelsen Generalguvernementet. Lederen af denne stat blev topnazisten og advokaten Hans

Frank. Han fik hovedsæde på Wawel-slottet i Kraków, hvor næsten alle Polens konger og også Piłsudsi ligger begravet i den tilknyttede katedral. Her administrerede han i flere år på en fornedrende og brutal måde, som savner sidestykke i moderne europæisk historie. Kulturbyen Kraków fik det første chok allerede i november 1939. Uden varsel arresterede de nazistiske besættelsesstyrker 184 professorer fra Kraków Universitet. Næsten alle omkom i forskellige KZ-lejre.

Hans Frank havde tre mål med sin administration. 1) Udryddelse af den polske elite, 2) fjernelse af alle rester af polsk kultur, og 3) udryddelse af samtlige jøder. Franks administration var præget af grundighed og effektivitet. Titusinder af intellektuelle, forfattere, journalister, ingeniører, præster og andre blev dræbt i et systematisk forsøg på at fjerne ikke bare al polsk kultur, men også alle minder om polsk kultur. 50% af alle polske ingeniører blev dræbt, ligesom 45% af alle lægerne og 15% af alle lærerne. Generalguvernementet angreb også polsk kulturliv, det blev f.eks. forbudt at spille Chopin. Polske mindesmærker og kunstgenstande blev systematisk fjernet. Det, som man betragtede som tysk kunst, tog tyskerne med til Tyskland. Det var f.eks. tilfældet med den berømte altertavle i Maria Kirken i Kraków. Den var lavet af en Veit Stoss, som han hedder på tysk, eller Wit Stwos, som polakkerne kalder ham. Manden var tysker, men boede i Kraków en stor del af sit liv i slutningen af 1400-tallet. Tavlen var og er en væsentlig del af polakkernes såvel nationale som religiøse identitet. Bag nazisternes bestræbelser lå en større plan om at germanisere hele området frem til floden Dniepr i Ukraine.

Endelig havde tyskerne et fremtrædende og principielt mål, som blev klart efter Wannsee-konferencen i Berlin i januar 1942. Det var den fysiske tilintetgørelse af alle jøder i verden. Og Generalguvernementet var udset

Nazisten Hans Frank (1900–1946) blev leder af Generalguvernementet med hovedsæde i Kraków.

til at være skueplads for det meste af denne omfattende industri. Hans Frank begyndte med at oprette jødiske ghettoer, 400 i hele guvernementet: De skulle ikke kun rumme lokale polske jøder, men også tjene som opsamlingssteder for jøder fra andre dele af Europa. Næste trin var at oprette og bestyre koncentrationslejrene, hvor tilintetgørelsen skulle finde sted. Med opfindelsen af Cyklon B-gassen havde tyskerne fundet et økonomisk effektivt middel til at dræbe så mange som muligt så billigt og hurtigt som muligt. Udviklingen af krematorier bidrog til at skabe en effektiv dræbemaskine, som kunne dræbe og kremere millioner af jøder i løbet af ganske få år.

Den tyske fremfærd var så systematisk, beslutsom og hurtig, at jøderne reagerede med chok. Modstanden var kun sporadisk, men der var dog også eksempler på betydelig modstand. Væsentligst var opstanden i Warszawas ghetto. Her havde tyskerne som alle andre steder spærret jøderne inde i en ghetto. På et meget lille område var der ca. 300.000–400.000 jøder. Tyskerne deporterede de indespærrede jøder til tilintetgørelseslejren Treblinka. Fra januar til april 1943 gjorde jøderne opstand, og på trods af meget dårlig udrustning kæmpede de mod overmagten, men i april måtte jøderne give op. Tyskerne havde dræbt jøder i tusindvis og ført de fleste af de resterende bort til tilintetgørelse samt ødelagt ghettoen.

Udviklingen i det østlige Polen

I områderne i øst var der efter den almindelige vurdering flere ikke-polakker end polakker. Disse områder havde Sovjetunionen besat allerede i september 1939. Sovjetmagten begyndte med det samme at omforme deres del af 'kagen'. På papiret så det mere demokratisk ud end tyskernes åbenlyse og arrogante magtdemonstration. Der blev afholdt valg, hvor ukrainere, hviderussere og litauere stemte om de nye områders tilhørs-

Jøder er blevet udryddet i koncentrationslejren Majdanek i nærheden af Lublin.

forhold. Det var sovjetmagten, der havde organiseret valgene, så det kom næppe som nogen overraskelse, at der var overvejende tilslutning til, at områderne skulle under sovjetrepublikkerne. Gennem pres og direkte svindel opnåede sovjetmagten sine mål. Der er næppe heller tvivl om, at sovjetmagten havde nogle etniske spændinger at spille på. Specielt ukrainere og litauere havde et spændt forhold til den polske stat.

Den nye sovjetmagt opløste alle polske organisationer og favoriserede ukrainsk og hviderussisk på bekostning af det polske sprog. Adskillige hundrede tusinder polakker, heriblandt mange officerer, grænsevagter og politibetjente blev deporteret til Sibirien. Det eksakte tal er ukendt. Det er også ukendt, hvor mange som omkom i lejrene. Men det var de færreste, der overlevede. Nye russiske historikere anslår, at der var tale om 300.000, som blev deporteret, polske historikere mener, der er tale om mindst en halv million. Ca. 21.000 officerer blev likvideret med nakkeskud. 4.000 af dem blev skudt i Katyn i nærheden af Smolensk i Rusland (se mere herom side 119–122). Tyskerne fandt massegraven i april 1943, og det gav anledning til politiske kriser i forholdet mellem Sovjetunionen og de vestlige allierede. Katyn spillede også en rolle i den ideologiske kamp under den kolde krig. I 1941 var langt de fleste spor af polsk kultur fjernet fra dette område.

